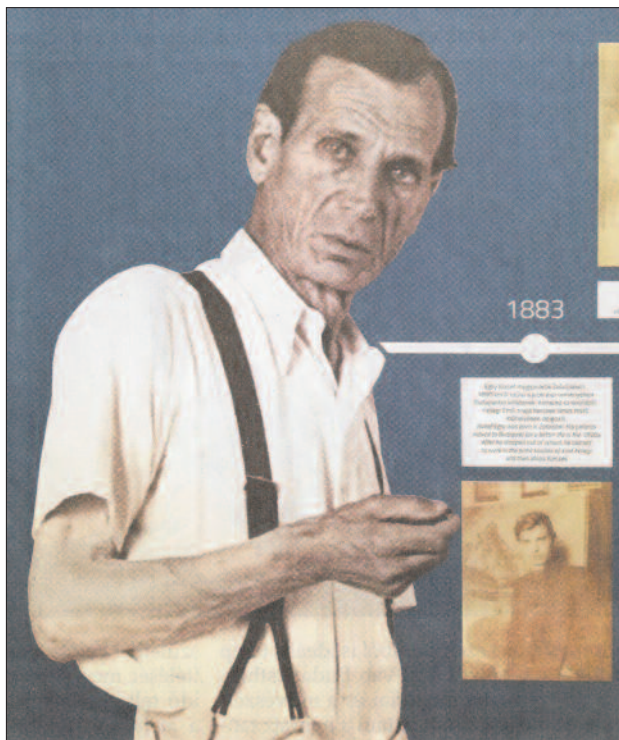

PÁRÁBÓL SZÓTT DÉLIBÁBOK

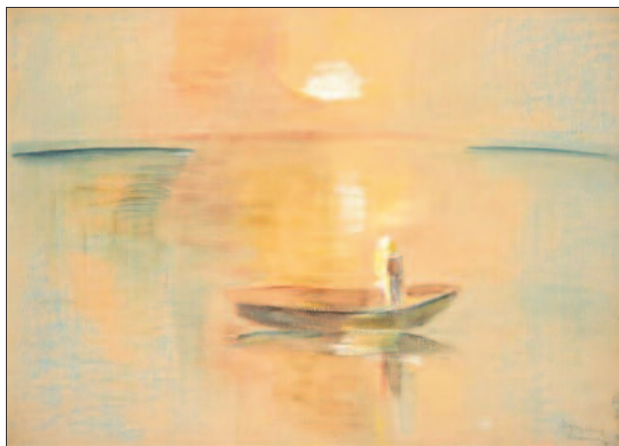
Egry József gyűjteményes kiállítása Veszprémben

Mészáros Ákos

Egry József fényképe

A veszprémi Laczkó Dezső Múzeum 2023 őszén a festő születésének száznegyvenedik évfordulójára gyűjte-

Aranyhíd

Aranykapu

Aranykapu 1943-44

ményes kiállítást állított össze Egry József alkotásai-
ból, akinek fényképéről mélyen ülő szemek, ráncos arc
tekint a látogatóra.

Arckifejezése, mindent átható tekintete nagyon ér-
zékeny személyiséget rejt. A szemei a legkifejezőbbek,
egyszerre mutatnak kíváncsiságot és rácsodálkozást a
világra. Egy rendkívüli ember és művész áll előttünk.
Hogy mitől rendkívüli? Attól, hogy mondhatni a sem-
miből – súlyos nyomorból, szegény proletársorból –

Badacsony

Vihar a Balatonon

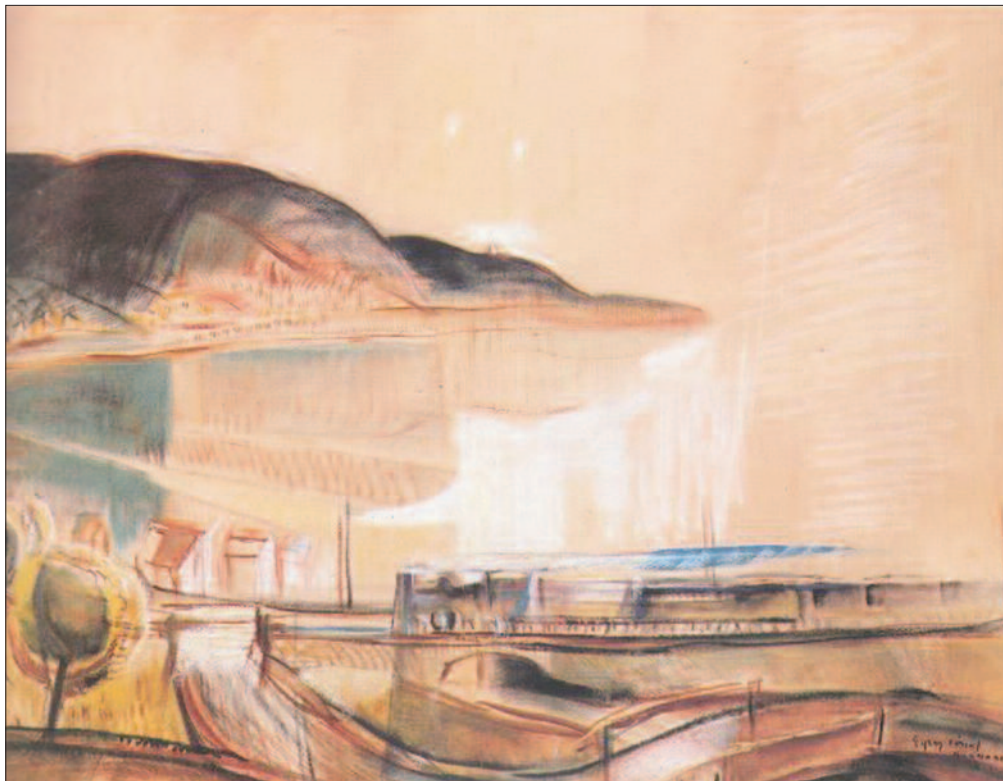

Balatoni halászok

emelkedett fel a legnagyobb alkotók közé. Legtöbbször Munkácsyt emlegetik úgy, hogy messziről érkezett a világnagyságok közé a 19. század végén. De nem ő volt az egyetlen. Egrý ugyan nem csinált külföldi karriert, és nem lakott fényes párizsi palotában, mint Munkácsy, hanem egész életében szegényesen élt szűkös, műtermes badacsonyi házában a feleségével, Pauler Juliskával, mégis páratlanul egyéni, csak rá jellemző, senkivel össze nem téveszthető festményeket hagyott hátra. Gondolatait, meglátásait, életrajzát többször is papírra vetette az idők során. Költő, író barátai unszolására készített feljegyzéseit egyre gyakrabban idézik, és ha egy részük el is pusztult a második világháború idején, szerencsére jó néhány írása megmaradt. „Változó, szürkés szemei mindenkit és mindent állandó kíváncsisággal, a felfedezés örömeivel és leplezetlenségével kutatnak. Nézése munka, folytonos rajzolás. (...) Egyenes homlokát, az orcákat és nyakát is megszámlálhatatlan ránc kusza ékírása szántja keresztül-kasul, annyira az archoz tartozó jellegzetességgel, hogy egyáltalán nem a kort jelzi. Hirtelen metszésű orra és vértelen, szelíd ívű ajkai szakadatlan rezgés. (...) Teljes

nyíltságú mosolya a lélek jóra való készségének félreismerhetetlen gesztusa” – fogalmazott Egrý Józsefről Oltványi Imre műgyűjtő, művészeti író.

A húszas-harmincas években a hivatalos körök nemigen értették vizuális megfogalmazásait, újszerű balatoni képeit. Pedig ő is a realizmus talaján nevelkedett, eleinte a munkáskörnyezet állt érdeklődésének középpontjában. Akkoriban, mint mindenki más, ő is olajjal festett vászonra. Tájképek, portrék születtek keze alatt az első világháború után, amelyben katonaként maga is részt vett. Ilyen témájú jeleneteket is festett. A nap, a fény mindent átható ereje láthatóan már akkor is foglalkoztatta, de még korántsem olyan intenzíven, mint később, amikor nős emberként Badacsony környékére költözött. Halála után – egykori kevés barátját leszámítva – sokáig senki nem beszélt róla, alkotásait csak kevesen értékelték. Az igazi áttörést az a nagyszabású kiállítás hozta meg, amit 1971-ben, halálának huszadik évfordulóján rendeztek. A Nemzeti Galériában több száz képét láthatta a közönség. Fergeteges sikerrel zárult a tárlat, az akkori sajtóorgánumok sokat írtak Egrý József balatoni látomásairól. Sokak számára nagy fel-

Fehér fények, 1926

Kiderül, 1931

Nap a víztükörben, 1937

fedezést jelentett Egry művészete. Talán egyetlen magyar festő sem vívott ki olyan egyöntetű tiszteletet és lelkesedést a 20. század legjelentősebb hazai műgyűjtőinek körében, mint Egry József.

A titok talán abban van, amit ez az önmagának való, szinte aszketikus életet élő festő a következő szavakkal fejezett ki: „A művészet a lélek ünnepe. Ünnepi ruhát veszek a lelkemre, ha festek. Ünnepi ruhám világos, tiszta, derűs. Ha magamra öltöm, általa nagyszerű kapcsolatba kerülök az örök és egyedülvaló élettel. Aki pedig az élettel kapcsolatba kerül, nem tehet másként, mint hogy ujjong és mámoros, mert megadott neki az a csoda, hogy élhet, hogy láthatja a reggelt, a párás Balatont, hogy láthatja az őszt és a tavaszt.”

Ezt érezzük, ha Egry képeire nézünk: általuk kapcsolatba kerülünk valamivel, ami túlmutat a pillanat mulandóságán, saját magunk és embertársaink esendő

Szivárvány

Hazatérő nyáj, 1932

életén – kapcsolatba kerülünk benső világunk spirituális, isteni részével. Festményei nem a szemhez, sokkal inkább a lélekhez szólnak. Ezért válnak transzparenssé a megfogható, plasztikus formák, ezért oldódik fel minden az éteri fényben. Ez a felfelé haladó emberi és művészi törekvés Magyarország egyik legszebb tájából, a Balaton vidékéből és az ott élő emberekből merítette erejét.

Egry festészetének egyik legértőbb méltatója, az 1945 utáni magyar műgyűjtés példaadó alakja, Rácz István így foglalta össze a művész és megtalált otthona kapcsolatát: „Szuverén festői látomásokban, szárnyaló költészettel sűrítve ábrázolta a Balaton ezerarcú világát, valahogy úgy, ahogyan az egyszerű emberek ajkán formálódik remekművé a népdal. Nem tördelte szét figuráinak formáit, csak átvilágította őket, hogy szeme behatoljon szívünk mélyéig, meglássa bennünk a lényegét, hogy a tűnékeny felszín alatt megbújó jellemző vonások ábrázolásával általános tartalmak hordozóivá válhassanak. Pásztor, halász, szőlőműves – a keresztény, biblikus szimbolika Egry gondolkodásában összeforr a felmagasztalt balatoni tájjal.

Bálint Lajos színházi és képzőművészeti kritikus írta 1973-ban megjelent *Ecset és véső* című könyvében: „Egry szinte megdermedten állt a vízparton tágra nyílt szemmel, révületben, mint aki magába akarja fogadni ezt az egész tengernyi vizet. Abban a pillanatban

Keresztelő Szent János

két felhő között bukott ki, nem maga a nap, csak a sugárkévéje. A víznek és az egész valóságnak olyan fantasztikus szikrázásával, mintha Egry valamelyik tóparti képét idézné.”

Az 1920-as években kezdett a fény átalakító erejével foglalkozni. Eleinte az expresszionista szimbolikával közeledett a napkultuszhoz, egyéni erővel festett zaklatott, nyugtalan képeket. Olaj-pasztell vegyes technikát fejlesztett ki, hogy a fénykörü jelenségekhez alkalmas testtelen felületekkel dolgozhasson. A fénytől átjárt atmoszféra maradt a témája mindvégig. Művei egy témát variáltak, legfőképpen a balatoni tájat. Egyszerre szétbont és szerkeszt. A természetelvűség új értelmezése ez, amely teljesen eredeti hang az európai festészetben. „Egry József 1916-ban ismerkedett meg ezzel a csodával, hogy a Balaton azután élete végéig bűvkörében tartsa.”

„A Balaton azoknak a festőknek, akik nem a belső értékével foglalkoznak, csak a külső tetszetős banalitá-

sát adja. A Balaton szórja, pazarolja a tetszetős romantikáját. Az igazi értékét azonban még azoknak is ritkán mutatja meg, akiket ez az oldala is érdekel.” – írta Egry egy levélben, utalva rá, hogy a természet alapos tanulmányozása nélkül nem lehetséges valódi mű-alkotás.

Egry napokat, heteket, hónapokat töltött a Balaton év és napszakonként, de olykor pillanatonként is változó, különleges világának megfigyelésével. Minden időben kint volt és figyelt, nyáron és télen, a legnagyobb hőségben és a legdermesztőbb fagyban is fürkészt, hogy elkapja azt a motívumot, a nagyvíz ritka rezdülését, mely következő festményének vagy grafikájának kiindulását képezhette. Egry konok kitartással fürkészt a víz sajátosan opálos színeit, a balatoni atmoszférában összezsugoruló párák és fények különleges világát.

Az 1930-as itáliai körútja során a művész sok külhoni gyönyörűséggel találkozott, de naplójegyzeteiben mégis így vallott erről: „Valahogy a Balatonnal úgy vagyok, mint az a balatonyenesi polgár, aki a múlt hábo-

Kiderül, 1931

Halászok II

Taormina

rúban Szicíliában volt hadifogoly. Mikor a Balatonparton beszélgettem vele, mondtam neki: na, ugye szép volt az a tenger ott? Hát bizony szép lett volna, csak ne járt volna mindég a Balaton a fejembe. Egyszóval akármerre jártam, öntudatlanul is az itthoni világunkhoz mértem, vonzódtam...”

Egry Kassák Lajosnak mondta 1942-ben: „Életem legnagyobb élménye volt az az éjszaka, mikor a halálszokkal először kimentem a vízre. Semmi mást nem láttam, csak a gyönyörű csillagos eget és a tükröződő vizet, a ladik könnyen ringott velünk s valami remegő pára összekötötte körülöttem az eget és a vizet s ekkor úgy éreztem, hogy valahol a végtelenség közepében vagyok s ennek az éjszakának az átélése újra kezembe adta az ecsetet. Nem érdekelték többé az impresszionisztikus természetmegfigyelések, nem akartam „kivágásokat” csinálni. Szinte tárgyaltalan volt az inspiráció, ami hevített, képeimből kimaradtak a záró vonalak, a színeim lebegőkké lettek s arra törekedtem, hogy a mindenséghez való viszonyomat fejezzem ki általuk.”

Az Aranykapu Egry egyik legnagyobb képe, amely a neki kitárulkozó nőiségről is szól. A kettős természetű víz itt lágy, befogadó arcát mutatja, a Nap egységbe oldja két ember érzelmét, a kitárulkozó vágy hullámvéréseinek közepében a vitorlás csónak az árbócrúddal a Napnál hangsúlyosabb, és világosabban beszél a megtett útról, és a megérkezés fénytől átszellemített beteljesüléséről. Egy olyan út vége ez, ami megismételhető, újrakezeshető. Szinte az időtlen pillanattal azonosuló állapotában figyelme felfelé irányul. A kép felületi tör-

Párás part

ténései ennek alávetetten, az eszköztelenül megjelenített végtelen csend fent és a csupasz valóság iránytalan mozdulatlansága lent. A művészeket és a restaurátorokat mindig is foglalkoztatta a kérdés: vajon hogyan oldotta meg az aláfestést, hogyan vitte fel azt az egységes narancsos-sárgás színkeveréket, ami a háttérben látható a kép teljes felületén? A kiállításokon mindig érdemes közel menni a képekhez. Az összhatás persze távolabbról jobban látszik, közelről viszont előtűnnek a részletek, ez esetben a tónusok, a kréta, a fedőfehér, esetleg a tempera használata, a rendkívül gazdag színvilág. Így is nehéz felfedezni a festő titkát, de talán megsejthetünk belőle valamit. Ebből a szempontból az egyik legcsodásabb alkotása az olajpasztellel készült *Párás part* című képe. A papír érdekessége miatt itt jól nyomom követhető a kréta útja, az, ahogyan az egyik függőleges vonás fedi a másikat. Látható, hogy az erőteljes ultramarin háttérű hegyvonulat hogyan változik át a papíron a legszebb sárgás-zöldes tónusúvá. „A Balatonnak sajátságos jelenségei, opálos színei, párás fényei, ismétlődő vonalritmusai vannak” – olvasható Egry feljegyzései között. Kevés, olajjal festett képe közül kiemelkedik a sokat reprodukált *Visszhang*, amely a híres tihanyi visszhangra utal.

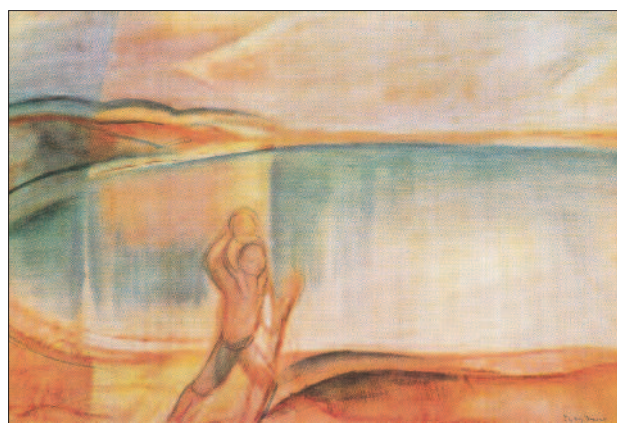

Visszhang, 1936

Egry gyakran megcsodálhatta a szivárványt a Balaton felett. Azt írja feljegyzéseiben: „Szivárvány a Balaton fölötti égen. Igen, hát egy ilyen kép láttán nem is lehet mást tenni, ujjongani kell. De úgy, hogy kicsit könnyes lesz az ember szeme tőle, és a hátán fut a hideg.”

A Virágzó mandulafák című képe himnusz a természet lelkéhez, összefoglalása Egry minden festői eredményének. A sugaras öröm alaphangulatát a felfelé törrő vonalak lépcsőzetes, boldog lebegése ontja a háromsíkú térre. Az alsó rétegeket a rózsaszínbe rezgő, finom, gyöngyszürke háttérű mandulafák kötik össze s az így egységes részt a harmadik réteghez a kis mandulafa és a házikó viszi a szürkék szelíd dallamával. Az előtér egymásnak feszülő irányai és feljebb a dombok érzéken hajlott vonalai, a csúcs hármas lejtésében és a kékbe ágyazott fénycsóvában nyugszanak meg. Leigázó színizgalom fűti át e képet, amelyen az ember nélküli, érintetlen természet kusza lazaságát szilárdította a művész tökéletes renddé. Ez az Egry lelkületével átítított, indokolt és megmásíthatatlannak tetsző festői rend Egry művészetét a lírai monumentalitásnak olyan magaslatába lendíti, ahová mi már csak lelkesedő csodálattal követhetjük.” A virágzó mandulafa egykor a Balatonfelvidék, „a magyar Riviéra” egyik legjellegzetesebb növénye volt. „A hosszú tél után a színpompás virárgömböcsébe boruló gyümölcsfák közül elsőnek a mandulafák hirdetik a tavaszt.” „A Balatonfelvidék déli lejtőinek a mandulavirágzás egészen különös látványossága, amely az országban sehol másutt nem fordul elő ily tömegesen. A Balatonpart és attól északra haladó dombláncolat által határolt déli lejtőkön a mandulafa pompás és dús virágzatának látványa és illata minden tavasszal mediterrán hangulatot varázsol a Badacsony lejtőire.” Ez a mámorosan gyönyörű összkép 1931-ben Egryt is arra sarkallta, hogy megfesse egész életműve egyik legszebb képét, egy himnusz a természet lelkéhez, egyben összefoglalását minden festői eredményének.

A Szent Kristóf legendát kétszer is megfestette. A téma feldolgozása Egryre jellemző módon messze túlmutat önmagán és transzcendens tartalmakat sejtet. A Szent Kristóf legenda olyan ugródeszka, amelynek se-

Szent Kristóf a Balatonnal

Vihar a Balatonon

Virágzó mandulafák

Vitorlás I

gítségével a néző a lélek legmélyebb rétegei felé indulhat el. „A két Kristóf-kép boldog vándorlás a gyermek Jézussal a Balaton partján, illetve a „faluban”. Alapgondolatuk két élményre vezethető vissza. Az egyik Szent Kristóf, a Krisztus-hordozó legendája, amely szerint az óriási férfi a megáradt folyón magát a gyermek Jézust vitte át. A másik Egry életrajzi feljegyzésére alapozható. Ezt írta: „5-6 éves lehettem. Homályosan emlékszem az akkori világunkra, különböző vándorlásainkra, nagy havazásokra, vizekre, apám nyakába kapaszkodva.” A Szent Kristóf a faluban című változaton a ház alatt folyó kanyarog, rajta átvett palló, a híd, amelyen Kristóf-Egry éppen átérve, a nyakába kapaszkodó gyermekkel, kezében a vándorbottal nagy lépéssel megy tovább. Boldogság-érzés, önfeledtség lengi körül a képet, mely a fehérfényű, girbe-gurba Balaton-felvidéki falvakban érinti meg az embert. A dombos táj, a két ház, a Kristóf-figura megformálása képileg egyenértékű, minden részletében tisztázott, igaz. Bár a legenda szerint Kristóf cselekedetével magára vette az élet terhét, ezen a képen Jézus nem teher, hanem olyan kisgyermek, aki a gyerekszerető Egrynek nem adatott meg. Megfestette hát a Gyermeket! S közvetve emléket állított apjának is, akit már nem tudott maga mellé venni.”

Vitorlás II

Egry a Balaton mellett sok időt töltött szótlanul üldögélve a horgászpardon, figyelve a tájat és benne az embert. Meglátásai nemcsak a képein különlegesek, hanem szavakba öntve is. Ezt írta feljegyzéseiben: „A Balaton a természet örömkönyve. – A balatoni embernek két ünnepélyes napja van: az egyik, amikor a hálója elkészül, a másik, amikor a szőlő hordóban van. – Láttam egy öreg parasztot, mikor belemártotta ujját a Balatonba és keresztet rajzolt magára – megható volt. – A Balatont a szegény halászok avatták szentté.”

Keresztury Dezső Egry Józsefnek ajánlott, *Balatoni pásztor* című versében írja: Ringva pihen a táj; felszakad a mesze tér, / s forró özönével mindent egybemos a fény. // Bő kévékben ömlik magasán az égnek / s elárad a tágas, zengő végtelenben; / önfeledten játszik a fény ünnepének / izzó pompájában elem az elemmel. / Mintha emlék lenne, úgy fürdik az égi kék, / fényből s párából szőtt délibábban a vidék”.

Másodközlés kiegészítésekkel. A közlemény eredetije a Mértékadó 2023. október 23-i számában jelent meg. A kiegészítések a Kieselbach és a Virág Judit Galériák katalógusaiból származnak.